

შუშანა ფუტკარაძე

მასალები სტამბოლის ქართული საგანის არქივიდან:

1. კ.გამსახურდიასა და ა.ხომბარძიას ნაწარმი "ქართულ-გერმანული ლექსიკონის" შესახებ

ჩვენი სახელოვანი წინაპრები უხსოვარი დროიდან მოყოლებული ისწრაფვოდნენ ქართველი ერის კულტურისა და განათლების მიღწევების ქვეყნის გარეთ გასატანად; ცდილობდნენ სამყაროს მოწინავე ხალხებისათვის გაეცნოთ ჩვენი ერის მონაპოვარი, შორს გაეთქვათ საქართველოს სახელი.

ღვთისა და სამშობლოს სიყვარულით გულანთებული ჩვენი დიდი წინაპრები შინ და გარეთ, დღენიდაც არ იშურებდნენ ძალასა და სახსარს მამულის სამსახურში; მიდიოდნენ შორს მამულიშვილური საქმიანობის საწარმოებლად, განათლების მისაღებად. მაშინ უცხოეთში წასული განათლებული ქართველები სახლდებოდნენ ხოლმე მსოფლიო ცივილიზაციის ცენტრებში მხოლოდ იმისთვის, რომ იქ ქართული კულტურისა და განათლების კერები შეექმნათ, ქართული ეკლესია-მონასტრები დაეფუძნებინათ, უცხო ქვეყნების ხალხთა კულტურისა და განათლების მიღწევები ქართველი ერის სამსახურში ჩაეყენებინათ, ქართველი ხალხის მონაპოვარი საქვეყნოდ წარმოეჩინათ. ასეთი საქმიანობით ხდებოდა სხვადასხვა ხალხის სულიერ ფასეულობათა გაცვლა-გამოცვლა.

დიდი ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ "საზღვარგარეთ მყოფ ქართველთა სავანების კულტურული მნიშვნელობა მეტად ფასეული იყო. იმ მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის გარდა, რომელიც საქართველოს წარსული საუკუნეების განმავლობაში იქ დაუნჯებული ჰქონდა, სხვა მხრივაც გახლდათ მეტად დასაფასებელი. უცხოეთში მყოფი მონასტრების საშუალებით, საქართველოს შეეძლო მაშინდელი განათლებული ქვეყნების კულტურული განვითარების ყოველი წარმატებისთვისაც თვალყური ედევნებინა. ყველაფერი, რაც კი უცხოეთში დაარსებულს ქართველთა სავანეებში ახალი და მნიშვნელოვანი იწერებოდა, ანდა კეთდებოდა, საქართველოს უმაღლე სწვდებოდა ხოლმე იქ მომუშავე ქართველი მოღვაწეების - მწერლების, მეცნიერებისა და ხელოვანთა წყალობით (ივ. ჯავახიშვილი, 1983, გვ. 405).

საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე ამგვარი დანიშნულების დაწესებულება გახლდათ ქართველ კათოლიკეთა სტამბოლის სავანე - წმ. მარია მღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია-მონასტერი, ქართული სტამბითა და მდიდარი ბიბლიოთეკით. ამ სასულიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრის დამფუძნებელი იყო ახალციხელი მამა პეტრე ხარისჭირაშვილი. მისი თავდაუზოგავი ზრუნვის შედეგად, სტამბოლის ერთ ლამაზ უბანში - ფერიქაოში (ანგელოზთა სოფელში)

1861 წელს აშენდა ეკლესია, დაფუძნდა დედათა და მამათა მონასტრები. 1870 წლისათვის აქ უკვე მუშაობდა ქართული სტამბა, იბეჭდებოდა ქართული წიგნები; მოგვიანებით იბეჭდებოდა ფრანგულ ენაზედაც.

სტამბოლის ქართული სავანის ეროვნულ ღვაწლზე მიგვივლითებენ მკვლევრები და საზოგადო მოღვაწეები - მიხეილ თამარაშვილი, იტალიელი დიპლომატი, მწერალი ევგენი დალეჯიო დალესიო, ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო წარმომადგენელი გივი ზალდასტანიშვილი... ევგენი დალეჯიო დალესიო თავის წიგნში "ქართველები კონსტანტინეპოლში" (დაიბეჭდა ქართულად მონასტრის სტამბაში 1921 წელს. ფრანგულიდან თარგმნა მღვდელმა შალვა ვარდიძემ) წერდა: "სტამბოლის ქართული სავანის მღვდლებმა საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში პირნათლად შეასრულეს თავიანთი მოვალეობა... მათ ეს სავანე გარდაქმნეს ეროვნულ კერად" (ე. დალეჯიო დალესიო, 1921, გვ. 30). საქართველოს განთავისუფლებისათვის მებრძოლმა კომიტეტმა ამიტომაც დააჩილოვო ამ სავანის მღვდლები - შალვა ვარდიძე და პიო ბალიძე თამარ მეფის ორდენით.

გივი ზალდასტანიშვილი 1970 წელს ამერიკიდან სტამბოლში სპეციალურად ჩავიდა მონასტრის საქმიანობის გაცნობის მიზნით. ნიუ-იორკში გამოძავალ ქართულ გაზეთში - "ქართული აზრი" იგი ასე წერდა: "სტამბოლის მონასტერს - ჩვენი კულტურის სავანეს - საქართველოს მარადიულობისათვის ბრძოლაში დიდი მონაწილეობა მიუღია... თურქეთში ამგვარი ცენტრის არსებობას ჩვენი ერისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს და სხვა ცენტრებთან შედარებით, უპირატესობა მიეკუთვნება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ თურქეთის მოსახლეობის ერთი ნაწილი ქართული წარმომობისაა ("ქართული გაზეთი", №85, 1970, ნიუ-იორკი). მართლაც, საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე (1861-1982 წწ.) სტამბოლის ქართული სავანის მადლი ციურ მანანასავით ატკბობდა და სულში ეფინებოდა სამშობლოდან იძულებით გადახვეწილ, ოსმალეთის მთა-ბარს შეხიზნულ მილიონობით ქართველს. ამ სავანემ მთელი საუკუნის მანძილზე თავდადებით იღვაწა ოსმალეთში მცხოვრებ ქართველებში ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნებისა და ამაღლებისათვის. პ. ხარისჭირაშვილის, ალფ. ხითარიშვილის, ანდრ. წინამძღვარიშვილის, პ. ადგულაძის დიდი მამულიშვილური საქმიანობით, სამშობლოდაკარგულ ოსმალეთში მცხოვრებ ქართველებში აღორძინდა, არ განეღრა ეროვნული სული. ამ ტაძარში გაბრწყინებული ეროვნული სულის ნაღვერდული დღესაც ღვივის მათში და ქართული ენის ფესვებს, ქართული სისხლის ყვივს აცოცხლებს დედის კალთას დანატრებულ იქაურ ქართველებში. ცნობილი მომღერალი **ბაიარ შაშინი** (გუნდარძე) ამიტომ არის ქართული სიმღერით შთაგონებული. დიდმა ანმედ მელაშვილმა, აქაური ბიბლიოთეკის წყალობით, შესისწავლა საქართველოს ისტორია და თურქულ ენაზე დაწერა კიდევ შესანიშნავი წიგნი - **"გურჯისტანი"** (საქართველო). თურქეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო საზღვრებში მოქცეულ მიწა-წყალზე მიმობნეულ ქართველებს სიზმარ-ცხადში რომ ენატრებათ საქართველო, ქართულ ენას თილისმასავით რომ ინახავენ, ამ დიდ საშვილიშვილო ეროვნულ საქმეში, სხვა მრავალ წყაროსთან ერთად, სტამბოლის ქართველთა სავანის ღვაწლიცაა ხელშესახები და სამუდამოდ

ღირსახსოვარი. ამის დასტურია სტამბოლის ქართული სავანის არქივში დაცული თურქეთის სხვადასხვა მხარეში მცხოვრები ქართველების მიერ სავანეში მოღვაწე მღვდელ-მონაზონთა სახელზე გამოგზავნილი სამადლობელი ბარათები.

ამჯერად ჩვენი მსჯელობა შეეხება სტამბოლის ქართულ სავანის არქივში შემონახულ, დიდი ქართველი მწერლის, ქართული სიტყვის დიდოსტატის **კონსტანტინე გამსახურდიასა** და ცნობილი ბიზნესმენის (კაპიტალისტის) **აკაკი ხოშტარიას წერილებს**. არქივში დაცულია კ.გამსახურდიას ორი წერილი და აკაკი ხოშტარიას ერთი წერილი, პასუხი კ.გამსახურდიასადმი.

კონსტანტინე გამსახურდია ხშირად ყოფილა სტამბოლის ქართული სავანის სტუმარი, როგორც სტამბოლში ჩასული თითქმის ყოველი ქართველი. ევროპაში სწავლის გასაგრძელებლად მიმავალ ხელმოკლე სტუდენტ კ.გამსახურდიას რამდენჯერმე გაუთევია ღამე მონასტრის სასტუმროში თავის მეგობრებთან ერთად, რაზედაც მეტყველებს მონასტრის ბიბლიოთეკაში დაცული შთაბეჭდილებათა წიგნი. ერთ-ერთი ჩანაწერი გაუკეთებია გერმანიაში, იტალიაში, შვეიცარიაში და ბელგიაში სწავლის გასაგრძელებლად მიმავალ ქართველ სტუდენტთა ჯგუფს. მონასტრისადმი სამადლობელ ჩანაწერს ხელს აწერენ: ფილოლოგიის დოქტორი **კ.გამსახურდია**, **ნიკო ქადაგიძე**, **ნიკოლოზ იმნაიშვილი**, **ალექსანდრე ნიკურაძე**, **გიორგი ნანეიშვილი**, **ალექსანდრე ჯანელიძე**, **აპოლონ კაკაბაძე**, **კიტა ჩხენკელი**, **ირაკლი ურუშაძე**, **მიხეილ ტატიშვილი**... სულ 25 კაცი. სტუდენტებს შთაბეჭდილებათა წიგნში ჩაუწერიათ 1920 წლის 6-7 იანვარს. ჩვენ მიერ სტამბოლის ქართული სავანის არქივში ნაპოვნი წერილებიც 1920 წლის 18-19 ივლისსაა დაწერილი ქ.ბერლინში.

კონსტანტინე გამსახურდიამ, როგორც მისი ბიოგრაფიიდან ვიცით, 1911 წელს (დაიბადა 1893 წელს დაბა აბაშაში) წარჩინებით დაამთავრა ქუთაისის ქართული სათავადაზნაურო გიმნაზია და იმავე წელს გაემგზავრა სწავლის გასაგრძელებლად გერმანიაში. 1920 წლის 18 ივლისს აკაკი ხოშტარიასადმი მიწერილ წერილში კ.გამსახურდია წერს: "19 წლის ჭაბუკი მოვედი გერმანიაში - შავი ქვის საბჭოს 25 მანეთიან სტიპენდიით. ვსწავლობდი კონიგბერგის, ლაიპციგის, მჟუნჰენის უნივერსიტეტებში. 1919 წელს დავასრულე ბერლინის უნივერსიტეტი. იმ თავიდან იდეე ფიქრად გამიჩნდა ის აზრი, რომ მე მოწოდებული ვარ საქართველოსა და გერმანიას შორის ხიდი გაემდო. დღეს ჩემი სახელი ჯერაც არაფერს ეუბნება ქართველის გულს, რადგან 8 წლის განმავლობაში უცხოეთში ვმიმშობობდი, ვწერდი, მაგრამ გარეშე პირობების ენა რომ მკაცრია, თქვენ ჩემზე უკეთ იცით; დღემდის ვერ მოვახერხე ვერც ერთი ჩემი ნაშრომის ქართული საზოგადოების წინაშე გადაშლა-გამოცემა. ამ რვა წლის განმავლობაში ევროპაში დავწერე: 1. **გოეთეს ფაუსტის პირველი ნაწილი ლექსად**. ვერ გამოვეცი. 2. კიტა აბაშიძის თხოვნით, **თომას მანის "სიკვდილი ვენეციაში"** (რომანი). ვერ გამოვეცი; 3. ვაჟა-ფშაველას **"გველის მკამელი"** (პოემა) გერმანულად ვთარგმნე (1914-1915 წწ.). იგი დღესაც აგდია ლაიპციგში გამომცემელთან; 4. 1919 წ. დისერტაცია ბერლინის უნივერსიტეტს რომ წარვუდგინე გერმანულად: **"საქართველოს მეფის ერეკლე II-ის დრო. ისტორიული მონოგრაფია"**. ვერც ამის გამოცემა მოვახერხე; 5. **"რომში"**.

ფილოსოფიური ესაი (ტფილისშია გამომცემელთან. 1920 წ.); 6. **"უშანგ დადიანის სიჭაბუკე" I ნაწილი**, ორიგინ. **რომანი**. მანუსკრიპტი აქა მაქვს, ვერც ეს გამომიცია; 7. ახლა ვწერ ტფილისის უნივერსიტეტში საპროფესორო ეგზამენისთვის წარსადგენ შრომას **"პრობლემები ლიტერატორიული მეცნიერებისა"**, არც აქა მაქვს დიდი იმედები; 8. 1912-20 წელთა შორის **მითარგმნია ლექსები: გოეთესი, შილდერის, ლენაუს, ჰაინეს, რიკარდა ჰუნის, რიხარდ დემელის** (ნაწილი გაზეთებში გამოქვეყნდა ამ წლების განმავლობაში ("სახალხო ფურცელში", "სახალხო საქმეში", "კოლხიდაში", ყურნალებში: "პრომეთე", "ციხარტყელა" და სხვა)).

26 წლის ჭაბუკი კვამსახურდია მკითხველის წინაშე ჩანს მრავალმხრივ მოაზროვნე პიროვნებად, ენათა ურთულესი ლაბირინთების მცოდნე სიტყვის ოსტატად. თავისი ბარათით იგი მეცნიერებისა და კულტურის მუშაკების დღევანდელ გასაჭირსაც ეხმიანება. იგი წერს: "შრომა გერმანელებმა მასწავლეს, მაგრამ ისიც თქვენ ჩემზე უკეთ იცით, რომ **გონებრივი შრომა იქ ფუჭია, სადაც მეცენატი არაა. არც მიქელანჯელო, არც დავინჩი, არც გოეთე ქვეყანაზე არ იქნებოდა, რომ პაპა პიუს II, პავლე III, სიქსტუს I, ვაიშარის ჰერცოგი (გოეთეს მეცენატი) ღმერთს არ გაეჩინა**. ეს ურყევი დებულება, მთელი ისტორია ამის საბუთია. მე არ ავიწერთ იმ დიდ ფიზიკურ ტანჯვას, რომელიც დღემდის გადამხდენია. 1919 წელს უნივერსიტეტი გავათავე და იმის მაგივრად რომ ოჯახს მოვკიდებოდი და მოხუცი დედა რომ მყავს, იმისთვის მომეარა, ისევ აქ ჩამოვედი და უბრალო საელჩოს ატაშეს მცირე ჯამაგირით ისევ ვებრძვი გაჭირვებას, ვიბრძვი ჩემი სწავლის და განათლებისათვის, უმთავრესად ლექსიკონისათვის და ჩემი უკანასკნელი შრომის დასასრულებლად მოვედი ისევ ბერლინში; დალოცა ღმერთმა **ევგენი გეგეჰკორი** (მაშინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი, შ.ფ.), ეს პატარა ადგილი მომცა და შემადლებინა აქ ვიმუშავო კიდევ. **არასოდეს ჩემი პირადი გაჭირვებით კაცი არ შემიწუნებია, არასოდეს არავისთვის არაფერი მითხოვია ჩემთვის**.

ამ ლექსიკონის საქმისთვის, **რაკი ეს დიდი ეროვნული საქმეა**, გავბედე და მოგმართეთ. თქვენ გენიალურად შენიშნეთ ინგლისელებზე ამას წინად **საელჩოში - "ისინი გზებხა და ხიდებს რომ აშენებენ, ათასწლებზე ფიქრობენ"**. **კულტურული მუშაკიც ასე ფიქრობს. ხიდი უნდა დაგდოთ გერმანიასა და საქართველოს შორის და ამ ხიდზე ათასმა თაობამ უნდა გაიაროს**".

ამ მრავალმხრივ საინტერესო წერილს კვამსახურდია წერდა იმდროინდელ სახელგანთქმულ ბიზნესმენს (კაპიტალისტს) **აკაკი ხოშტარიას**, რომელიც ცნობილი იყო თავისი ქველმოქმედებით. მისი მოღვაწეობის ამსახველი არქივის ერთი ნაწილი დაცულია სტამბოლის ქართულ სავანეში, სადაც ინახება აკ.ხოშტარიასადმი მიწერილი მადლობის ბარათები.

აკაკი ხოშტარია, როგორც ცნობილია, მე-20 საუკუნის პირველ მეოთხედში ერთ-ერთი უმდიდრესი, უძლიერესი პიროვნება იყო, მრეწველობასაც მისდევდა და ვაჭრობასაც. განსაკუთრებით საინტერესოა მისი ხელმძღვანელობით შედგენილი რუკა თურქეთის რესპუბლიკის წიაღისეული სიმდიდრეების შესასწავლად. იგი უშუალოდ დაინტერესებული იყო **ლაზეთის წიაღისეულის**

შესწავლით. ამიტომ ცალკე, სპეციალურად შეადგენინა **მაფავრეს მხარის** რუკა; ამასთანავე აღწერა ამ მხარის სოფლები და მოსახლეობა. მის არქივში დაცული აღნიშნული მასალა ძვირფასი წყაროა ლაზეთის **ისტორიული გეოგრაფიისა და მოსახლეობის განსახლების შესასწავლად**.

კ. გამსახურდია წერილის დასაწყისში იძლევა ადრესატის შემზადებას თავის სასარგებლოდ და სამართლიანი სიამაყით მიმართავს მას: **"მე ვიცი, რომ თქვენ ნაპოლეონ ბონაპარტესავით არაფრით ხელში ქვეყანა დაიბყარით. ამაში მე ვხედავ ლაზური რაისის გენიალურ გონებაპანვილობის მანიფესტაციას; ვხედავდი მუდამ. ჩვენ, მეგრელები, სწორედ ამ ძველი ლაზური სისხლით განვირჩევიით დანარჩენ ქართველებისაგან. რამდენადაც მე თქვენი თანამოსიხსლე ვარ ამ მხრით, დაუტრაბახებლად შემიძლია ვთქვა, რომ დღესაც მე ამ გზაზე ვდგავარ; არაფრისაგან - ესე იგი აუტანელი პირობების წრიდან გამოსულს ის რწმენა მაქვს, რომ მე, როგორც პიროვნებას, დიდი კულტურული პრობლემების გადაჭრა მომიხდება"**.

კ. გამსახურდია აკაკი ხოშტარიას თხოვს მეცენატობას, რომ ამ მდიდარმა ქართველმა მიბაძოს მსოფლიოში სახელგანთქმულ ქველმოქმედებს და სახსრები გაიღოს ლექსიკონის სრულყოფილად მომზადება-გამოცემისათვის. **"ქართულ - გერმანულ ლექსიკონზე"** მუშაობდნენ კ.გამსახურდია და გერმანელი ენათმეცნიერი **რისნარ მეკელაინი** (1880-1948), რომელთანაც მეგობრობდა ჩვენი მწერალი.

რ.მეკელაინი იყო ცნობილი ქართველოლოგი და სლავისტი, ნიჭიერი ლექსიკოგრაფი და ენათმეცნიერი, დაამთავრა ბერლინის უნივერსიტეტი. 1914 წლიდან მუშაობდა ბერლინის სამეფო (1919 წლიდან პრუსიის) სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში. 1920 წლისთვის ის უკვე ბერლინის უნივერსიტეტის დოცენტი, რის შესახებაც წერს წერილში კ.გამსახურდია. მათ ამ დროისთვის ლექსიკონისთვის უკვე გამზადებული აქვთ 15 000 სიტყვა, ვარაუდობენ 20 000 სიტყვას: **"თუმცა ჩვენი ვარაუდი გამომცემლობის პირობასთანაც დაკავშირებულია"**, წერს მწერალი. ისინი ლექსიკონის მოსამზადებელ ხარჯებსაც ითხოვენ: **"ჩვენგან წარმოდგენილი კარტონის ნაჭრები თითქმის შემოგველია; არც მე მაქვს ამჟამად რაიმე სახსარი ქალღმერთისთვის და არც დოქტორ მეკელაინს. ის ჩემზე უფრო ღარიბი კაცია. მთელი დახმარება ჩვენი სახელმწიფოს მხრით დღემდის 1.500 მარკას არ აღემატება. ქართველს შეუძლია თავის საქმისათვის უსასყიდლოდ იმუშაოს, მაგრამ იმ კაცმა, რაც უნდა მეგობარიც არ უნდა იყოს, არა მგონია, რომ აწივ ისე გულდასმით იმუშაოს ამ საქმისთვის, ბოლოს ეს მის შესაძლებლობის ფარგალს აღემატება. ორ ადგილას მსახურობს, უნივერსიტეტში და სამეფო ბიბლიოთეკაში. ასე რომ მისი დრო ფრიად შეზღუდულია.**

ბერლინში ერთმა ებრაელმა დოცენტმა რუმინულ-გერმანული ლექსიკონის შედგენა დაიწყო; ამისთვის რუმინეთის სახელმწიფომ 10.000 ფრანგული ფრანკი გადასცა მას. **ახე ეძებენ სხვა სახელმწიფოები თავიანთი კულტურის გამავრცელებლებს. ჩვენში კი კულტურული პოლიტიკა სრულიადც არ არსებობს"**.

კ. გამსახურდიას წერილები ბევრ საინტერესო საკითხს ეხება. მათ შორის საყურადღებოა ავტორის შეხედულება ლექსიკონის შედგენის პროცესზე და

შემდგენლებზე. იგი სამართლიანად წერს: "ლექსიკონი მხოლოდ ორის შეკავშირებით გამოიცემა. **ფილოლოგი და მწერალი უნდა შეკავშირდნენ, რადგან ერთი ენის კანონების მცოდნეა, მეორე ენის ბგერის, მისი მუხისიყის.** დოქტორი მეკლავინი ფილოლოგია, თქვენ უმორჩილეს მონას კანდიერება აქვს თავის თავს მწერალი უწოდოს".

აკაკი ხოშტარია საპასუხო წერილში მიესალმება "ქართულ-გერმანული ლექსიკონის" მომზადება-გამოცემის საქმეს და გამოთქვამს მზადყოფნას მონაწილეობა მიიღოს მის გამოცემაში; ამასთანავე, მოითხოვს, რომ ეს ლექსიკონი მაშინდელი საქართველოს მთავრობის განათლების სამინისტროში იქნას წარდგენილი და მოწონებული. ამის პასუხში კვამსახურდია გამოხატავს თავის კრიტიკულ დამოკიდებულებას მაშინდელი მთავრობის განათლების სამინისტროს მიმართ. იგი წერს: "უნდა გამოგიტყდეთ, რამდენადაც მე პირადად ჩვენ მთავრობის პოლიტიკურ გეზს თანაუგრძნობ, იმდენად კრიტიკულად უტკეერი იმავ მთავრობის კულტურულ პოლიტიკის ორგანოს განათლების სამინისტროს; თქვენც დამეთანხმებით, თუ დღეს ევროპაშიაც შესაძლებელი გახდა ჟურნალისტური კარიერისაგან პოლიტიკურ სავარძლებში გადასვლა, ეს ჩვენშიაც შესაძლებელია, რადგანაც **ერის პოლიტიკურ წინამძღვრობას იმდენი სიძნელე არ უდგას წინ, რამდენადაც კულტურულს.**

ჩვენი ქვეყნის კულტურული პოლიტიკა, სამწუხაროდ, ძლიერ დაბლა დგას, ერთის მხრით იმიტომ, რომ მართლაც განათლებულთა კადრი ჩვენში ჯერ არც კი მოიპოვება, ან არა და ფრიალ მცირეერიცხოვანია. მართლაც განათლებულებს კი ჩვენში პოლიტიკური სტაჟის უქონლობით წინ ვერ წაუწევიათ. ეს ძველი ამბავია. უცხოეთიდანაც ვხედავთ, თუ რამდენი კომისია დგება ჩვენში ამ სამინისტროს გარშემო... ჩვენებურ კომისიებზე და მათ კოლექტიურ საქმიანობაზე ცოტა სკეპტიკური აზრები მაქვს. ნორმალურ პირობებში ჩვენ არაფერი გვექნებოდა ჩვენი შრომის განათლების სამინისტროსადმი წარდგენისა, მაგრამ ამ შემთხვევაში ამაზე ვადაჭრით ვერ ვიპასუხებთ. რომ ვიცოდე ჩემს ნაშრომს მცოდნე ექსპერტები განიხილავდნენ, ცხადია, დათანხმებას არ დავაყოფნებ. მაგრამ როცა ვიცი, რომ **ამგვარ კომისიებში უმთავრესად ჟურნალისტებსა აქვთ ხმა და არა მეცნიერებს, აქ კი დაფიქრება დამჭირდება**".

კ. კვამსახურდია თავის უკმაყოფილებას არ მალავს ქართველი გამომცემლებისა და საგამომცემლო სისტემაში და მკვიდრებული მართლწერის მიმართ. იგი წერს: "მართლწერას რაც შეეხება, მე პირველად **ნ. მარის მოწაფე ვიყავი** პეტერბურგის უნივერსიტეტში და დაახლოებით მისი მართლწერა მექნება სახელმძღვანელოდ. ხოლო ჩვენში რომ მართლწერაა გაბატონებული, მას მე არსებითად ვეწინააღმდეგები და ის მიორჩევნია სულ არ დაიბეჭდოს ლექსიკონი, ვიდრე ისეთის მართლწერით, რომელიც ამჟამად ჩვენში სუფევს"... ავტორი აკ. ხოშტარიას წერს: "ჩვენ უნდა შევთანხმდეთ იმ დებულებაზე, რომ ასეთი დიდი ლექსიკონის დაბეჭდვა მხოლოდ **ბერლინის სახელმწიფო სტამბაში შეიძლება**". იგი უკმაყოფილოა საქართველოში არსებული საგამომცემლო საქმის დაბალი დონის გამო. 1920 წელს 26 წლის ჰაბუკს უკვე აქვს გამოსაცემად გამზადებული სამეცნიერო ნაშრომებიცა და მხატვრული ნაწარმოებებიც, მაგრამ უიმედოდ აღნიშნავს: "ყველაფერი ეს ვერ გამომიცია, რადგან ჩვენ წვრილ გამომცემლებს, რომელთაც

სპეკულაციის მეტი არაფერი ესმით, კულტურული გამოცემის არა სცხიათ რა, ვერ დაველოჩე, ვერ ვთხოვე”...

1920 წლის 18 ივლისის ბარათში კვამსახურდია კიდევ ერთ საინტერესო ცნობას გვაწვდის: “1918-19 წლებში გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს საპროპაგანდო განყოფილების დავალებით მე და დოქტ. მეკელიანმა შევადგინეთ 250 გვერდიანი წიგნი - **“გერმანული ენის გრამატიკა ქართულად”**. წიგნი სახელმწიფო სტამბაში აწყობილ იქნა. პირველი კორექტურა გავასწორეთ 1919 წლის ოქტომბერში. 8 ნოემბრის რევოლუციამ ცვლილებები გამოიწვია სამინისტროში; ახალმა მთავრობამ საჭირო ქალაქის ხარჯი არ გაიღო და ჩვენი წიგნის კორექტურა ახლაც საპროპაგანდო განყოფილების უფროსის პროფესორ **მიხეილის** განკარგულებაში იმყოფება დღესაც. ასეთი ბედა იქნა ჩვენს პირველ შრომას”.

1920 წლის 19 ივლისის ბარათში კ. კვამსახურდია საუბრობს საქართველოში ყურნალ “პრომეთეს” გამოცემის დროს შექმნილ სიძნელებზე: “ქართველი ამწყობი გერმანულ ლეტებს ვერ აწყობს, ეს გამოცდილებიდან დავიანახე 1917 წელს, როცა ტფილისში ყურნალ “პრომეთეს” ვკემდით მე და პროფ. **აკაკი შანიძე**”. როგორც ვხედავთ, დიდი მწერალი მეგობრობდა როგორც ქართველ ისე, გერმანელ დიდ ენათმეცნიერებთან - **აკაკი შანიძესთან** და **რიხარდ მეკელიანთან**.

წერილების მიხედვით ჩანს, რომ ამ ორ პიროვნებას კვამსახურდიასა და რ.მეკელიანს იმედი აქვთ აკ.ხომტარიას დახმარებისა, რადგან დარწმუნებულნი არიან მის ჰუმანიზმსა და ქველმოქმედებაში. ამიტომაც წერენ: “წუხელ გადავწყვიტეთ, ლექსიკონი აუცილებლად თქვენ სახელს უნდა ატარებდეს... გვერწმუნეთ, ჩვენი ნაშრომი თქვენს დიდ სახელს არ დასძრახავს. **მომავალი თაობანი გაივლიან ამ ხიდზე და ქართველი ერი გეტყვის თქვენ შაღლობას**. წუხელ არც დოქტორ მეკელიანს, არც მე არ გვძინებია: ორთავემ ვთქვით: “ლექსიკონის ბედი აწი თქვენ ხელშია”. თქვენ იცით, ჩვენ თავი არ დაგვიზოგავს და მომავალშიაც სრულიად უანგაროთ ვიმუშავებთ ამ დიდ საქმისთვის”.

მართლაც, 1922 წელს ბერლინში დაიბეჭდა “გერმანული ენის სახელმძღვანელო ქართველთათვის”, მეორედ დაიბეჭდა 1931 წელს. “ქართულ-გერმანული ლექსიკონი” კი დაიბეჭდა ბერლინში 1928 წელს. ამ წიგნების გამოცემა გერმანიაში, ალბათ, განახორციელა აკაკი ხომტარიამ, რადგან 1920 წლის 19 ივლისის წერილში ოგი წერდა: “ჩემი პირადი ეკონომიური დამოკიდებულება დასავლეთ ევროპის სხვადასხვა დიდ სახელმწიფოებთან მაიძულებს უფრო ფართო ნიადაგზე დაესვა საკითხი ჩემი შემწეობისა ლექსიკონების გამოცემაში”. როგორც ირკვევა, რ.მეკელიანმა მომდევნო წლებშიც განაგრძო ლექსიკოგრაფიული მუშაობა და “ქართულ-გერმანული ლექსიკონის” საფუძვლებზე შექმნა “გერმანულ-ქართული ლექსიკონი”, რომლის პირველი ნაწილი დაიბეჭდა ბერლინში 1937 წელს, ხოლო მეორე ნაწილი - ლაიფციხში 1943 წელს. ამ ლექსიკონის გამოქვეყნებით უსათუოდ დაინტერესებული იქნებოდა გერმანიის მთავრობა, რადგან მეორე მსოფლიო ომის დროს გერმანიის მხარეზე იბრძოდა ემიგრანტ ქართველთა ბატალიონები. ასეთი ლექსიკონი საურთიერთოდ იყო საჭირო.

კონსტანტინე კვამსახურდიასა და რიხარდ მეკელიანის მეგობრობამ ქართულ-გერმანული კულტურული ურთიერთობა საკმაოდ გააუმჯობესა. რ.მეკელიანმა

ქართველ ჭაბუკში შეიცნო ერთგული მეგობარი და მომავალი დიდი პიროვნება; ამიტომაც შეიყვარა თავისი მეგობრის ენა და კულტურა; ათეული წლების მანძილზე იგი ემსახურებოდა ქართველი ხალხის ისტორიის, ენის, კულტურის პოპულარიზაციის საქმეს ევროპაში. მართლაც, 1922 წელს, რ. მეკელიანის ინიციატივით, ბერლინში შეიქმნა "რუსთაველის საზოგადოება". ამავე წელს მანვე დააარსა ჟურნალი "მორგენლანდი" (ხვალინდელი ქვეყანა), რომლის პირველი ნომერი მთლიანად საქართველოსა და კავკასიას მიეძღვნა. მისივე თაოსნობით, ბერლინში შეიქმნა გამომცემლობა "ახლო აღმოსავლეთი", რომელშიც იბეჭდებოდა ქართულ-გერმანული კულტურული ურთიერთობის ამსახველი მასალები. მანვე 1919 წელს ბერლინში გამოსცა წიგნი "ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში და პრუსიის სამეფო ბიბლიოთეკის წიგნსაცავში არსებული ქართული გრამატიკებისა და ლექსიკონების ბიბლიოგრაფია".

დასანანია, რომ დღემდე სრულყოფილად არაა შესწავლილი მეოცე საუკუნის ქართული მხატვრული სიტყვის დიდოსტატის, ახალი ქართული ლიტერატურის კლასიკოსის კონსტანტინე კვამსახურდიას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ეპიზოდები. ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში მასზე მოცემულია გ.კანკავას მეტად გულდასაწყვეტი, უღიმღამო სტატია. ამავე ენციკლოპედიაში მეკელიანის სტატიაში საერთოდ არაა ნახსენები დიდი მწერლის ღვაწლი გერმანელი ენათმეცნიერისა და ლექსიკოგრაფის ქართველოლოგიური ნაშრომების შექმნასთან დაკავშირებით.

სტამბოლის ქართული სავანის არქივში შემონახული, ჩვენ მიერ განხილული წერილები წარმოადგენს მნიშვნელოვან ისტორიულ-ლიტერატურული ღირებულების მქონე წყაროს. ისინი ამდიდრებენ ორი დიდი ქართველის - კონსტანტინე კვამსახურდიასა და აკაკი ხოშტარიას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ეპიზოდებს, წარმოაჩენენ ქართული ენათმეცნიერების, ლექსიკოგრაფიის, ლიტერატურთმცოდნეობის წინაშე ამ ორი პიროვნების მიერ გაწეულ დღემდე უცნობ ღვაწლსა და ამავს; საშობლოს სამსახურის მაგალითს აძლევენ მომავალ თაობებს, განსაკუთრებით კი საზღვარგარეთის ქვეყნებში სასწავლებლად გაზიზნულ ქართველ ახალგაზრდობას.

დასასრულს კი დიდი მადლიერებით გვინდა მოვიხსენიოთ ჩვენი დიდი წინაპარი ახალციხელი მამა პეტრე ხარისჭირაშვილი, სტამბოლის ქართული სავანის დამფუძნებელი. მადლობა უნდა მოვახსენოთ სტამბოლის ქართული სავანის დღევანდელ მოამაგეს, დიდ ბიზნესმენსა და ქველმოქმედს, საქართველოს საპატრიო მოქალაქეს, ღირსების ორდენის მფლობელს ბატონ სიმონ ზაზაძეს, მის შვილს ბატონ პავლე ზაზაძეს, ვისი ძალისხმევითაც საიმედოდ არის დაცული და შენახული მდიდარი ბიბლიოთეკა და საინტერესო არქივი, რომელიც, ღვთის შეწევნით, მომავალი წლიდან ოფიციალურად გაიხსნება და ყველასათვის იქნება ხელმისაწვდომი. იგი მართლაც იქნება ხიდი ორ მეზობელ ქვეყანას - საქართველოსა და თურქეთს შორის და როგორც ბრძანებდა ხალხთა შორის კულტურული კავშირების ხიდების შესახებ დიდი კონსტანტინე გამსახურდია: "მომავალი თაობანი გაივლიან ამ ხიდზე და ქართველი ერი ეტყვის მადლობას" ბატონ სიმონ ზაზაძეს იმ ღვაწლისთვის, რაც მის ოჯახს, მის მამას - პავლე ზაზაძეს და რაც პირადად მას გაუწევია ამ სავანის შენარჩუნებისა და მოვლა-პატრონობის საქმეში. ამ სავანის არქივის საქალაქელებში დაუნჯებული ფერწასული ქაღალდები მომავალშიც წარმოაჩენენ ჩვენი დიდი წინაპრების მიერ საშობლოს საკეთილდღეოდ გაწეულ ამავს და გაამდიდრებენ ქართული კულტურის ისტორიას.

დამოწმებული ლიტერატურა

დ. ბენაშვილი, 1962 - დ. ბენაშვილი, კონსტანტინე გამსახურდია, თბ., 1962.

ევგენი დალეჯიო დალესიო, 1921 - ევგენი დალეჯიო დალესიო, ქართველები კონსტანტინეპოლში, თარგმანი ფრანგულიდან პ. შალვა ვარდიძისა, სტამბოლი, საბეჭდავი კათოლიკე ქართველთა საგანისა, 1921.

მ. თამარაშვილი, 1902 - მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თ., 1902.

სტამბოლის ქართული საგანის არქივი, საქმე-15.

შ. ფუტყარაძე, 2007 - შ. ფუტყარაძე, სტამბოლის ქართული საგანე, ქართველური მემკვიდრეობა, XI, ეძღვნება სტამბოლის ქართულ საგანეში პირველი წიგნის გამოცემიდან 130 წლისთავს, ქუთაისი, 2007.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, საქართველოს სსრ, თბილისი, 1981.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 2, თბ., 1977.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, თბ., 1983.

ივ. ჯავახიშვილი, 1983 - ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1983.

გაზეთი "ქართული აზრი", №85, ნოე-იორკი, 1970.

SHUSHANA PUTKARADZE

MATERIALS FROM THE ISTANBUL GEORGIAN CLOISTER

K. Gamsakhurdia and Ak. Khoshtaria's correspondences about the
"Georgian-German Dictionary"

From time immemorial our eminent ancestors aspired to make known the culture and education of our country to the overseas. They made efforts to export the achievements of the Georgian nation to the advanced countries. For centuries educated Georgians emigrated and settled in the focal points of the world civilization and established centers of the Georgian culture and education. They built churches and monasteries and adopted the advance achievements of the host countries and brought them to Georgia, being constantly engaged in the activities of publicizing the achievements of the Georgian people and exchanging spiritual values.

More than a century period (1861-1982) the Istanbul Cloister of the Georgian Catholics with its Saint Mary Monastery, Georgian printing-press and a library and an invaluable archive. served the longstanding traditions and purposes.

The archive has, unknown to these days or little known, historical sources that are truly valuable for the country's history. This paper discusses the correspondences between Konstantine Gamsakhurdia and Akaki Khoshtaria preserved in the archive telling about the problems related to the publishing of the "German-Georgian Dictionary".

In the year 1920 Konstantine Gamsakhurdia, an eminent Georgian writer, was a 26 year old young man, already a graduate of the Berlin University, who had learnt many language and become a great master of the verbal art.

The ideas about the works of scientists and the man of arts conveyed in his letters resonates even the problems of our modern times. He writes: "Mental work is of no use where there is no patron. Neither Michael Angelo, nor Leonardo da Vinci, nor Goethe would be in this world if God had not sent to them Pope Pius II, Paul III, Sixtus I, Duke of Weimar, this is a strict statement. The whole history confirms it with evidences." Gamsakhurdia asks Akaki Khoshtaria, a famous capitalist of the period, to finance the publishing of "the German-Georgian Dictionary". The author is fully aware of the importance of this book. He knows that the German language readers will get acquainted with the rich vocabulary of the Georgian language and on the other hand the book will facilitate the Georgian reader to come closer to one of the most important languages of the western culture. The author writes: "this book will be a bridge between Georgia and Germany, which will be crossed by many generations."

"Georgian-German Dictionary" had been completed by 1920 by the joint work of Konstantine Gamsakhurdia and Richard Mekeleine, a German linguist to whom the Georgian writer had developed friendship.

R. Mekeleine was a famous Kartvelologist and Slavist, a great lexicographer and linguist. He worked at Berlin Royal (Prussian, since 1919) library and at the Berlin University. In his letter K. Gamsakhurdia writes about the theoretical and

practical issues related to the compilation of the Dictionary. He writes that “the art of compiling the dictionary is effective when there is a joint work of a philologist and a writer, as the former knows the rules of the language and the latter sounds and music of the language. Doctor Makeleine is a philologist, and I, your most humble servant, have the claim to refer myself – a writer.”

In the letter dated July 18, 1920 Gamsakhurdia provides some more interesting information. During 1918-1919 R. Makeleine and K. Gamsakhurdia wrote “a Grammar of the German Language in Georgian”.

The friendship of Konstantine Gamsakhurdia and Richard Mekeleine served to contribute considerably to Georgian and German cultural relationships. R. Makeleine saw in Gamsakhurdia a faithful friend and a promising great man. That is why the German scholar became interested in the Georgian Language and culture; for many decades Makeleine studied, language and the history of Georgia and did his best to make them known in Europe. In 1922 by the efforts of R. Makeleine “Rustaveli Society” was established in Berlin. In the same year he established a journal “Morgenland”, the first number of which was completely dedicated to Georgian and the Caucasus. Makeleine established “Near East” a publishing house in Berlin that published materials featuring the Georgian and German relationships.

In 1919 in Berlin R. Makeleine published a book “The Bibliography of Georgian Grammar books and Dictionaries Preserved in the Berlin State Library and the Prussia Royal Book Depository.” By the financial aid of Akaki Khoshtaria” the Georgian-German dictionary was published in Berlin in 1928 on the basis of which Makeleine compiled the “German-Georgian Dictionary” in 1937-1943.

The letters of the Istanbul Georgian cloister archives I discuss here present an important source of the historical and literature values. They fill up the gaps of episodes of the lives of Konstantine Gamsakhurdia and Akaki Khoshtaria, the great men of Georgia, and visualize the contributions of these two men to linguistics, lexicography and literary studies. They provide examples of duties before the homeland to the future generation, particularly to those who go abroad to get education and broaden and their visions.

Last but not least, I would like to express my gratitude to Father Petre Kharischirashvili, our great ancestor, for the establishment of the Istanbul Georgian Cloister and to Simon Zazadze, the present patron of the Istanbul Georgian Cloister, a businessman and philanthropist, an honorary citizen decorated with an order of honors and his son Pavle Zazadze

My thanks to the authorities of the Republic of the Turkey who grant the safe preservation of the library and archive created by the religions men of Georgia.

დანართი

ბერლინი, 1920 წ. ივლისის 18-ს

ბატონო აკაკი! მე ვიცი, რომ თქვენ ნაპოლეონ ბონოპარტესავით არაფრით ხელში ქვეყანა დაიპყართ. ამაში მე ვხედავ ლაზური რასის გენიალურ გონებამახვილობის მანიფესტაციას, ვხედავდი მულამ. ჩვენ - მეგრელები სწორედ ამ ძველი ლაზური სისხლით განვიჩქევით დანარჩენ ქართველებსაგან. რამდენადაც მე თქვენი თანამოსისხლე ვარ ამ მხრით დაუტრიაბაზელად შემიძლია ვთქვა, რომ დღესაც მე ამ გზაზე ვდგავარ, არაფრისაგან - ესე იგი აუტანელი პირობების წრიდან გამოსულს ის რწმენა მაქვს, რომ მე, როგორც პიროვნებას, დიდი კულტურული პრობლემების გადაჭრა მომიხდება.

19 წლის ჭაბუკი მოვედი გერმანიაში - შავი ქვის საბჭოს 25 მანეთიან სტიპენდიით ვსწავლობდი კონიგბერგის, ლაიპციგის, მიუნჰენის უნივერსიტეტებში. 1919 წელს დავასრულე ბერლინის უნივერსიტეტი. იმ თავიდან კიდევ ფიქრად შემიჩნდა ის აზრი, რომ მე მოწოდებული ვარ საქართველოს და გერმანიას შორის ხიდი გავლო. დღეს ჩემი სახელი ჭერაც არაფერს ეუბნება ქართველის გულს, რადგან 8 წლის განმავლობაში უცხოეთში ვმომშობობდი, ვსწავლობდი, ვწერდი, მაგრამ გარეშე პირობების ენა რომ მკაცრია, თქვენ ჩემზე უკეთ იცით, დღემდის ვერ მოვახერხე ვერც ერთი ჩემი ნაშრომის ქართული საზოგადოების წინაშე გადაშლა-გამოცემა. ამ რვა წლის განმავლობაში ევროპაში დავწერე:

1. გოეთეს ფაუსტის პირველი ნაწილი ლექსად. ვერ გამოვეცი.
2. კიტაბაშიძის თხოვნით, თომას მანის სიკვდილიწვეთაში (რომანი). ვერ გამოვეცი.
3. ვაჟა-ფშაველას “გველის მჭამელი” (პოემა). გერმანულად ვთარგმნე (1914-1915 წ.წ.). იგი დღესაც აგდია ლაიპციგში გამომცემელთან.

4. 1919 წ. დისერტაცია ბერლინის უნივერსიტეტს რომ წარვუდგინე გერმანულად: “საქართველოს მეფის ერეკლე II-ის დრო. ისტორიული მონოგრაფია”. ვერც ამის გამოცემა მოვახერხე.

5. “რომში”. ფილოსოფიური ესაი (ტფილისშია გამომცემელთან. 1920 წ.,

6. “უშანგ დადიანის სიჭაბუკე” I ნაწილი, ორიგინ. რომანი. მანუსკრიპტი აქა მაქვს, ვერც ეს გამოიცია.

7. ახლა ვწერ ტფილისის უნივერსიტეტში საპროფესორო ეგზამენისთვის წარსადგენ შრომას “პრობლემები ლიტერარისტორიული მეცნიერებისა”, არც აქა მაქვს დიდი იმედები.

8. 1912-1920 წელთა შორის მითარგმნია ლექსები: გოეთესი, შილლერის, ლენაუს, ჰაინეს, რიკარდა ჰუხის, რიხარდ დემელის (ნაწილი გაზეთებში გამოქვეყნდა ამ წლების განმავლობაში (“სახალხო ფურცელში”, “სახალხო საქმეში”, “კოლხიდაში”, ჟურნალებში: “პრომეთე”, “ცისარტყელა” და სხვა).

ყველაფერი ეს ვერ გამოიცია, რადგან ჩვენ წვრილ გამომცემლებს, რომელთაც სპეკულაციის მეტი არაფერი ესმით, კულტურული გამოცემის არა სცხიათ რა, ვერ დავედრიე, ვერ ვთხოვე.

შრომა გერმანელებმა მასწავლეს, მაგრამ თქვენ ისიც ჩემზე უკეთ იცით, რომ გონებრივი შრომა იქ ფუჭია, სადაც მეცენატი არაა. არც მიქლანჯელო,

არც დავინჩი, არც გოეთე ქვეყანაზე არ იქნებოდა, რომ პაპა პიუს II, პავლე III, სიქსტუს I, ვიძარის პერცოვი (გოეთეს მეცენატი) ღმერთს არ გაეჩინა. ეს ურყევი დებულებაა, მთელი ისტორია ამის საბუთია.

მე არ ავიწერთ იმ დიდ ფიზიკურ ტანჯვას, რომელიც დღემდის გადამხდენია. 1919 წელს უნივერსიტეტი გვათავებ და იმის მაგივრად რომ ოჯახს მოვკიდებოდი და მოხუცი დედა რომ მყავს, იმისთვის მომეარა, ისევ აქ ჩამოვედი და უბრალო საელჩოს ატაშეს მცირე ჯამაგირით ისევ ვებრძვი გავჭირვებას, ვიბრძვი ჩემი სწავლის და განათლებისათვის, უმთავრესად ლექსიკონისათვის და ჩემი უკანასკნელი შრომის დასასრულებლად მოვედი ისევ ბერლინში. დალოცა ღმერთმა ევგენი გეგეჰკორი, ეს პატარა ადგილი მომცა და შემადგენი აქ ვიმუშავო კიდევ. არასოდეს ჩემი პირადი გავჭირვებით კაცი არ შემეწუხებია, არასოდეს არავისთვის არაფერი მომიტხოვია ჩემთვის.

ამ ლექსიკონის საქმისთვის, რაკი ეს დიდი ეროვნული საქმეა, გავბედე და მოგმართეთ. თქვენ გენიალურად შენიშნეთ ინგლისელებზე ამას წინად საელჩოში: “ისინი ვზებსა და ხიდებს რომ აშენებენ, ათასწლებზე ფიქრობენ”. კულტურული მუშაკიც ასე ფიქრობს. ხიდი უნდა დავდოთ გერმანიასა და საქართველოს შორის და ამ ხიდზე ათასმა თაობამ უნდა გაიაროს. მე ვიცი, თქვენ ფაქტების ადამიანი ხართ. დღეს კი, სამწუხაროდ, უქეიფობის მიზეზით ვერ მიგვიღეთ, მოკლედ მოგახსენებ ჩვენ მეთოდზე:

1. ჩვენს მეთოდი ისტორიულია. რადგანაც ჯერ ქართული აკადემიური მართლწერა არ არსებობს, ლექსიკონი უნდა ავაგოთ ისე, როგორც სიტყვები უწერიათ ქართული ლიტერატურული ძეგლების ავტორებს.

2. რა ელემენტები ავიღეთ? დაბადება, სახარება, ვეფხისტყაოსანი, ოდების მწერალნი (პროფ. მარის გამოკვლევების მიხედვით), შაჰნამე (იუსტ. აბულაძის გამოცემა), ვახუშტის “გეოგრაფია”, ბესიკის, დგურამიშვილის, თეიმურაზის, ილიას, აკაკის ნაწერები. შემდეგ ქართულ სიტყვებთან ერთად იქნება დიალექტის სიტყვები, უმთავრესად მეგრული. ხელში გვაქვს ლექსიკონები: საბა ორბელიანისა, ჩუბინაშვილის, რაფიელ ერისთავის “ბოტანიკური ლექსიკონი”.

3. ყოველ სიტყვას ნაჩვენები ექნება წყარო, საიდანაც ამოღებულია.

4. ლექსიკონი მხოლოდ ორის შეკავშირებით გამოიცემა. ფილოლოგი და მწერალი უნდა შეკავშირდნენ, რადგან ერთი ენის კანონების მცოდნეა, მეორე - ენის ბგერის, მისი მუსიკის. დოქტორი მეკელანის ფილოლოგია; თქვენს უმორჩილეს მონას კადნიერება აქვს თავის თავს მწერალი უწოდოს.

5. რაც თქვენ მოგოტანეთ, ის ჯერ გასწორებული არაა, დაუსრულებელი ნამუშევარი, ჩემის აზრით, სხვას არ უნდა აჩვენო, მაგრამ ჩვენ გვინდოდა, რომ თქვენ ჩვენ მუშაობის დროს წავგვდგომოდით თავს. ჯერ ჩვენ კომპოზიციისთვის არ მოგვიცლია. ჯერ საძირკველი ჩაყარეთ. როცა გამოცემის იმედი გვექნება, პირველ სამ თვეში ასო “ა“-ს მზად მზარეულს მივცემთ სტამბაში. ლექსიკონები ნაწილ-ნაწილად იცემა (გერმ. *Lieferungsweise*).

6. ჩვენ გავკადნიერდებით და მოგახსენებთ: წუხელ გადავწყვიტეთ, ლექსიკონი აუცილებლად თქვენ სახელს უნდა ატარებდეს. რაც მოგიტანეთ, ეს ნაწილია მხოლოდ.

გვერწმუნეთ, ჩვენს ნაშრომი თქვენს დიდ სახელს არ დასძრახავს. მომავალი თაობანი გაივლიან ამ ხიდზე და ქართველი ერი გეტყვის თქვენ მადლობას.

წუხელ არც დოქტორ მეკელანის, არც მე არ გვძინებია: ორთავემ ვთქვით: “ლექსიკონის ბედი აწი თქვენ ხელშია”.

თქვენ იცით, ჩვენ თავი არ დავვიზოგავს და მომავალშიაც სრულიად უნაგაროთ ვიმუშავებთ ამ დიდ საქმისთვის.

მიიღეთ ჩვენი უღრმესი პატივისცემა

კ.გამსახურდია

P.S. 1918-19 წლებში გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს საპროპაგანდო განყოფილების დავალებით მე და ლექტორ მეკელაინმა შევადგინეთ 250 გვერდიანი წიგნი - "გერმანული ენის გრამატიკა" ქართულად. წიგნი სახელმწიფო სტამბაში აწყობილ იქნა. პირველი კორექტურა გავასწორეთ 1919 წლის ოქტომბერში. 8 ნოემბრის რევოლუციამ ცვლილებები გამოიწვია სამინისტროში. ახალმა მთავრობამ საჭირო ქაღალდის ხარჯი არ გაიღო და ჩვენი წიგნის კორექტურა ახლაც საპროპაგანდო განყოფილების - "Nachrichten stelle für orient 19" უფროს პროფესორ მიტვოხის განკარგულებაში იმყოფება დღესაც. ასეთი ბედია ეწვია ჩვენს პირველ შრომას.

კ.გ.

Berlin, Le 19 juillet-1920

ბატონს კონსტანტინე გამსახურდიას.

ბატონო კონსტანტინე,

თქვენი გუშინდელი წერილის საპასუხოდ მოგახსენებთ, რომ დიდ პატივსაც ვსცემ იმ ინიციატივას, რომელიც გამოვიჩინათ და იჩინთ კიდევ თქვენ და ბატონი მეკელაინ ქართულ-გერმანული ლექსიკონის შედგენის საქმეში. მწამს, რომ ამისთანა კერძო ინიციატივის მეოხებით სხვადასხვა დარგში შესაძლებელია საერთო მუშაობა, რომელიც აღორძინების გზაზე დააყენებს ჩვენს ქვეყანას.

ლექსიკონის გამოცემის შესახებ უნდა მოგახსენოთ შემდეგი ორი ჩემი მოსაზრება:

1. საერთო მოქმედებაში, რომელიც მიმართულია საქართველოს აღორძინებისაკენ, საჭიროდ მიმაჩნია ერთნაირი სისტემა: პირველად მივაქციოთ ყურადღება იმას, რაც აუცილებლად დღესვე ესაჭიროება ჩვენს ქვეყანას. ეს არის მისი მეურნეობის და მრეწველობის აღორძინება. საჭიროა მაშინების ბლომად შექმნა. მხოლოდ ეკონომიურ სიმაგრეზე აშენდება საქართველოს კულტურული ძლიერება.

2. საქართველოს დღევანდელი პოლიტიკური მდგომარეობა და ჩემი პირადი ეკონომიური დამოკიდებულება დასავლეთ ევროპის სხვადასხვა დიდ სახელმწიფოებთან, მაიძულებს უფრო ფართო ნიადაგზე დავსვა საკითხი ჩემი შემწეობისა ლექსიკონის გამოცემაში: ლექსიკონი უნდა გამოიცეს არა მარტო ქართულ-გერმანულის, არამედ ქართულ-ინგლისურის, ქართულ-ფრანგულის, ქართულ-იტალიანურისა.

ამის გამო მე შემიძლია ქართულ-გერმანული დიდი ლექსიკონის გამოცემის საქმეს შევხედო მხოლოდ იმ თვლით, რა თვლითაც ამას შეხედავს ჩვენი მთავრობა.

მზად ვარ ფართე მატერიალური მონაწილეობა მივიღო თქვენ მიერ შედგენილი ლექსიკონის გამოცემაში, როდესაც ეს ლექსიკონი მოწონებული და მიღებული იქნება ჩვენი საერო განათლების სამინისტროს მიერ და ჩვენი მთავრობა დროის შესაფერად დაინახავს მის გამოცემას და მიმართავს ამის შესახებ კერძო ინიციატივას.

ყოველ შემთხვევაში მომავლისათვის მე მაინტერესებს ამ საქმეში ორი საკითხი: რამდენ სიტყვას შეიცავს თქვენი ქართულ-გერმანული ლექსიკონი და დაახლოებით რა დაჯდება მისი გამოქვეყნება.

ინებეთ მიიღოთ, ბატონო კონსტანტინე, თქვენ და ბატონმა მეკელიანმა, ჩემი სალამი და გულწრფელი მადლობა.

(ეს არის აკაკი ხოშტარიას საპასუხო ბარათის შავი პირი, დაცული მის არქივში. ტექსტი ალბათ დაიბეჭდებოდა და დაბეჭდილ ტექსტზე მოაწერდა ხელს. ამ პირზე ავტორის ხელწერაა, მაგრამ ბარათი დაწერილია აკაკი ხოშტარიას სატიტულო ფურცელზე - A.M. KHOCHTARIA

ივლისის 19-ს. 1920 წ.
ბერლინი.

დიდად პატივცემულო ბატონო აკაკი!

უწინარეს ყოვლისა გულითად მადლობას მოგახსენებთ თქვენი გულწრფელი წერილით გამხნეებისათვის.

რადცა შეეხება ლექსიკონს, აქ შემდეგ გარემოებაზე უნდა მივაქციოთ თქვენი ძვირფასი ყურადღება. ვიდრემდის საქართველოში ჩავიდოდი შარშან, მეც ვფიქრობდეთ განათლების სამინისტროსათვის მიმემართა, მაგრამ უნდა გამოვიტყდეთ, რამდენადაც მე პირადად ჩვენი მთავრობის პოლიტიკურ გეზს თანაუგრძნობ, იმდენად კრიტიკულად უცქერი იმავე მთავრობის კულტურული პოლიტიკის ორგანოს - განათლების სამინისტროს; თქვენც დამეთანხმებით, თუ დღეს ევროპაშიაც შესაძლებელი გახდა ჟურნალისტური კარიერისაგან პოლიტიკურ სავარძლებში გადასვლა, ეს ჩვენშიაც შესაძლებელია, რადგანაც ერის პოლიტიკურ წინამძღვრობას იმდენი სიძნელე არ უდგას წინ, რამდენადაც კულტურულს.

ჩვენი ქვეყნის კულტურული პოლიტიკა, სამწუხაროდ, ძლიერ დაბლა დგას ერთის მხრით, იმიტომ, რომ მართლაც განათლებულთა კადრი ჩვენში ჯერ არც კი მოიპოვება, ან არა და ფრიად მცირერიცხოვანია. მართლაც, განათლებულებს კი ჩვენში პოლიტიკური სტაჟის უქონლობით წინ ვერ წაუწევიათ. ეს ძველი ამბავია. უცხოეთიდანაც ვხედავ, თუ რამდენი კომისია დგება ჩვენში ამ სამინისტროს გარშემო, მაგრამ ყველაზე ნაკლებად ქართველ კაცს ემარჯვება კოლექტიური მუშაობა. ეს ვიცი და ამიტომაც ჩვენებურ კომისიებზე და მათ კოლექტიურ საქმიანობაზე ცოტა სკეპტიკური აზრები მაქვს.

ნორმალურ პირობებში ჩვენ არაფერი გვექნებოდა საწინააღმდეგო ჩვენი შრომის განათლების სამინისტროსადმი წარდგენისა, მაგრამ ამ შემთხვევაში ამაზე გადაჭრით ვერ გიპასუხებთ. რომ ვიცოდეთ ჩემ შრომას მცოდნე ექსპერტები განიხილავდნენ, ცხადია, დთანხმებას არ დავაყოვნებ, მაგრამ როცა ვიცი, რომ ამგვარ კომისიებში უმთავრესად ჟურნალისტებსა აქვთ ხმა და არა მეცნიერებს, აქ კი დაფიქრება დამჭირდება. პრინციპიალურადაც რომ მოგხსნათ ასეთი საკითხი, მე ვფიქრობ ამ შრომის სამინისტროსადმი წარდგენა ტენიკურად შეუძლებელია. ჩვენ უნდა შევთანხმდეთ იმ დებულებაზე, რომ ასეთი დიდი ლექსიკონის დაბეჭდვა მხოლოდ ბერლინის სახელმწიფო სტამბაში შეიძლება, სადაც გერმანული ტიპებიც არის და ქართულიც. გარდა ამისა, ქართველი ამწყობი ლეტებს ვერ ააწყობენ. ეს გამოცდილებიდან დავინახე 1917 წელს, როცა ტფილისში ჟურნალ “პრომეთეს” ვცემდით მე და აკაკი შანიძე.

სადაც ლექსიკონი დაიბეჭდება, იქ უნდა ვიყოთ, როგორც მე, ისე დოქტორი მეკელიან. ჩვენი აქედან წასვლა არც ისე ადვილია; მე აქ სააბილიტაციო შრომას ვწერ, ის უნივერსიტეტის დოცენტია. გარდა ამისა, მე აქ სამსახურიც მაქვს.

გავზავნით, ჩვენ ვერ გავიმეტებთ ამდენი ხნის შრომას საქართველოში გასაგზავნად, რადგან ვიცით, ან გზაში დაიკარგება იგი, ან არა და შეიძლება ტფილისშიაც დაიკარგოს ნაწილი ხელიდან ხელზე სიარულის დროს.

სხვა მხრით არც მე და არც მეკელიანი რაიმე კონკურენციას, ან კრიტიკას არ გავუქცევით. შეიძლება დეფექტები აღმოაჩინონ სპეციალისტებმა ჩვენს შრომაში, მას შემდეგ რაც იგი უკანასკნელად გასწორდება, მაგრამ ეს კი ვიცით, რომ ასეთი შრომის კარდინალურად უარყოფა შეუძლებელი იქნება.

მართლწერას რაც შეეხება, მე პირველად მარის მოწაფე ვიყავი პეტერბურგის უნივერსიტეტში და დაახლოებით მისი მართლწერა მექნება სახელმძღვანელოდ. ხოლო ჩვენში რომ მართლწერაა გაბატონებული, მას მე არსებითად ვეწინააღმდეგები და ის მირჩევნია სულ არ დაიბეჭდოს ლექსიკონი, ვიდრე ისეთის მართლწერით - რომელიც ამჟამად ჩვენში სუფევს. ამის გამო მე უკანასკნელ ხანში სრულიად გავუბრძი ჩვენს პერიოდულ გამოცემებში თანამშრომლობას; რადგა შეეხება თქვენს ორ უკანასკნელ შეკითხვას: ა) რამდენი სიტყვა იქნება ლექსიკონში? მოგვხსენებთ, რომ ლექსიკონის დასრულებამდე საუკუნეშიც არ მოხერხდება. ჩვენ ახლა გვაქვს 15 000 სიტყვა; ხოლო ვარაუდობთ 20 000 სიტყვას, თუმცა ჩვენი ვარაუდი გამომცემლობის პირობასთანაც დაკავშირებულია.

ბოლოს, დღეს დილით გამომცემელთან ვიყავით, დაახლოებით ხარჯთაღრიცხვას გამოვიგზავნით ამ სამიოდე დღის განმავლობაში.

გარდა გამოცემის ხარჯებისა წინასწარი ხარჯებიც არის. ჩვენგან წარმოდგინილი კარტონის ნაჭრები თითქმის შემოგველია; არც მე მაქვს ამჟამად რაიმე სახსარი ქალაქისათვის და არც დოქტორ მეკელიანს. ის ჩემზე უფრო ღარიბი კაცია. მთელი დახმარება ჩვენი სახელმწიფოს მხრით დღემდის 1.500 მარკას არ აღემატება. ქართველს შეუძლია თავის სუქმისათვის უსასყიდლოდ იმუშაოს, მაგრამ იმ კაცმა, რაც უნდა მეგობარიც არ უნდა იყოს, არა მგონია, რომ აწიცი ისე გულდასმით იმუშაოს ამ საქმისთვის, ბოლოს ეს მისი შესაძლებლობის ფარგალს აღემატება. ბატონი მეკელიანი ორ ადგილას მსახურობს - უნივერსიტეტში და სამეფო ბიბლიოთეკაში. ასე რომ მისი დრო ფრიად შეზღუდულია.

ბერლინში ერთმა ებრაელმა დოცენტმა რუმინულ-გერმანული ლექსიკონის შემდგენა დაიწყო; ამისთვის რუმინეთის სახელმთფომ 10 000 ფრანგული ფრანკი გადასცა მას; ასე ეძებენ სხვა სახელმწიფოები თავიანთი კულტურის გამავრცელებლეს. ჩვენში კი კულტურული პოლიტიკა სრულიადაც არ არსებობს.

ჩემი მცირე გამოცდილებით დავრწმუნდი, რომ კერძო ინიციატივას გაცილებით მეტი პოტენციალური ძალა აქვს, ვიდრე სახელმწიფოს.

ეს გახლავთ ჩემი პასუხი.

გთხოვთ მაპატიოთ, რომ ამდენი დრო წაგართვით.

მარად თქვენი პატივისმცემელი დავშთები